

РЕЦЕНЗИЯ

От **проф. д-р Галина Георгиева Куртева**, Бургаски свободен университет,
професор по научна специалност: Социално управление в
професионално направление: 3.7. Администрация и управление

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.7 Администрация и управление” към катедра „Регионално развитие” в ГГФ на СУ „Св. Климент Охридски”.

Автор на дисертационния труд: **Елена Митова Каменова**

Тема на дисертационния труд: **„ВЛИЯНИЕ НА ДЕМОГРАФСКАТА СИТУАЦИЯ ВЪРХУ РАЗВИТИЕТО НА ЧОВЕШКИЯ КАПИТАЛ И СРЕБЪРНАТА ИКОНОМИКА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ СЛЕД 1990 г.“**

Научен ръководител: **проф. д-р Климент Минев Найденов**

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № РД -20-119/22.02.22 на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ и решение на първото заседание на научното жури от 17.03.2022г.

Рецензията е изготвена в съответствие с изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за неговото приложение (ППЗРАСРБ) и Вътрешните правила за развитие на академичния състав в СУ „Св. К. Охридски”.

1. Информация за дисертанта

Докторантката Елена Митова Каменова през 2004г.е придобила бакалавърска степен по „Политология” в Софийски университет „Св. Климент Охридски”, а през 2007г. придобива магистърска степен по „Международни отношения” в същия университет. Съгласно Заповед № РД 20-145/18.01.2019г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски” е зачислена в докторска програма „Регионално развитие” в професионално направление 3.7 Администрация и управление към катедра „Регионално развитие” на факултет „Геолого-географски факултет” на университета. За научен ръководител е определен проф. д-р Климент Найденов. Обучението е осъществено в редовна форма през периода 2019-2022г. Като докторант Елена Каменова е изпълнила всички изисквания, планирани в плана за обучение. Със заповед № РД 20-450/17.02.2022г.. на Ректора на СУ „Св. Климент

Охридски” поради изтекъл срок, считано от 01.02.2022г.. докторантката е отчислена с право на защита на дисертационния труд.

Елена Каменова има богат административен опит в държавния сектор. В периода 2005-2018г. е държавен експерт в Дирекция „Комуникации” към Народното събрание на Република България. Работила е в направления, свързани с образователната политика на Народното събрание и институционална публична комуникация, била е Кореспондент на Народното събрание с Европейския център за парламентарни проучвания и документация.

Елена Каменова притежава и дългогодишен преподавателски опит. От 2004г. тя е учител на свободна практика. Преподава английски език и български език за чужденци.

Владее отлично английски език, ползва немски и испански език.

2. Обща оценка на представения дисертационен труд

2.1. Структура и обем на дисертацията

Общият обем на дисертационния труд е 376 страници и включва три глави, увод, заключение, библиографска справка. Обособени са 43 страници приложения, свързани с изследването в дисертационния труд. Основният текст е подкрепен с 55 таблици и 115 фигури. *Обемът на разработката е повече от задоволителен.*

2.2 Оценка за: актуалност на темата; целта; задачите; обекта; предмета; основната теза на дисертационния труд

Дисертационният труд е посветен на **актуален проблем** за икономическото развитие, произтичащ от доминиращия демографски феномен през ХХІ век - застаряването на населението. Актуалността на изследваната проблематика в дисертационния труд авторката обосновава с факта, че в съвременните теории за икономическия растеж човешкият капитал се разглежда като един от ключовите фактори за развитието на икономиката, създаващ предпоставки за иновации и увеличаване производителността на труда. Развитието на човешкия капитал е отражение на демографските процеси в отделните страни. Основните двигатели на демографските тенденции са раждаемостта, смъртността и миграциите. В този контекст докторант Елена Каменова определя съвременната демографска ситуация в България като кризисна - намаление на населението, промяна на структура му в полза на възрастните, намаление на населението в трудоспособна възраст. При тези условия се появяват проблемите, свързани с възможностите за развитие на човешкия капитал. В контекста на концепцията за „сребърна икономика“ авторката подчертава необходимостта от разгръщането на широк спектър от дейности, които от една страна отговарят на потребностите на възрастните хора като потребители, а от друга страна

създават предпоставка за използване на техния потенциал. Поради това отчитайки добрите практики в различни региони и държави в света, които сменят фокуса на политиката си към възрастното население, авторката подчертава, че през следващите години за България ще бъде важно как се използва потенциала на възрастните хора. Това, според авторката, може да се стане чрез ученето през целия живот и определянето на адекватни политики за насърчаване активността на възрастните хора. *С направените изводи и препоръчаните мерки с цел подобряване потенциала на човешкия капитал, разработката има съществено значение при решаването на реален и комплексен проблем, произтичащ от влошаващата се демографска ситуация в България през последните 30 години.*

Основната теза на докторант Елена Каменова е, че динамиката в демографската ситуация в България влияе върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика и предприемането на конкретни мерки може да промени определени демографски тенденции.

Докторант Елена Каменова защитава тезата си като си поставя за **цел** да очертае основните параметри на демографската ситуация в България в периода 1990 – 2019 г. и да аргументира взаимната обусловеност на развитието на човешкия капитал и сребърната икономика.

Изследването на потенциала на човешкия капитал в България по райони за планиране чрез статистическа методология за анализ на данни предоставя надеждна информация за състоянието на човешкия капитал и на неговите компоненти на територията на страната и по отделни региони. Предложен е и пълен анализ на всеки от използваните двадесет и пет показателя, които са основни за определяне на образователния, здравния, трудовия, социокултурния и интелектуалния потенциал като компоненти на човешкия капитал. развитието на сребърната икономика е разгледано и анализирано на национално ниво и са очертани конкретни препоръки за ефективното справяне с предизвикателствата, свързани със застаряването на населението.

Конкретните **изследователски задачи** за реализация на определената изследователска цел Елена Каменова определя по следния начин:

1. Изясняване на актуалната демографската ситуация в Република България;
2. Изследване на демографското развитие на страната;
3. Анализ на влиянието на демографските процеси върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика в Република България; изследване на потенциала на човешкия капитал в България на регионално ниво; проследяване на

динамиката на факторите, водещи до демографско остаряване на населението в България и демографските показатели, свързани със застаряването в контекста на динамичната демографска ситуация в Европейския съюз;

4. Анализ на развитието на сребърната икономика в България и преглед на мерките за насърчаване на активния живот на възрастните хора; сребърната икономика като важен европейски приоритет – сравнителен преглед на развитието на сребърната икономика в Германия и Япония;

5. Изследване на предизвикателствата, които поражда застаряването на населението;

6. Очертаване на конкретни идеи за преодоляване на определени демографски проблеми, както и препоръки за подобряване на потенциала на човешкия капитал в България и за развитие на сребърната икономика в страната.

Докторант Елена Каменова коректно обосновава **и ограниченията** при изпълнението на изследователските си задачи, които са свързани със спецификата при използването на показателите за извеждане на тенденциите и закономерностите в демографските процеси в България в един дълъг период от време от 1990г. до 2019г.

Съобразно формулираните задачи **предмет** на дисертационния труд са демографските процеси в България в периода от 1990 г. до 2021 г., а **обект на изследване** е демографската ситуация в страната в условията на влошаващи се демографски показатели и нейното отражение върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика в страната.

2.3. Използвана литература

Впечатляващ е списъкът на използваната от докторант Елена Каменова **литература**, състоящ се от 206 информационни източника: българска и чуждоезична научна литература, нормативни актове и стратегически документи, интернет адреси със специализирана информация от национални и международни институции. Основните източници на данни, използвани за емпиричните анализи, са Националният статистически институт, Евростат, Световната здравна организация, Световната банка и други, както и стратегически и нормативни документи. Литературните и информационните източници са уместно използвани и коректно цитирани в изложението на дисертационния труд.

Обобщената ми оценка: Докторант Елена Каменова коректно обосновава актуалността на проучваната от нея проблематика; дефинира правилно основната си теза и ограничителните условия за нейното доказване; предметът и обектът на

изследването са ясно очертани и съвместно с коректно поставените цел и задачи предопределят съдържанието и структурата на дисертационния труд. В трите съдържателни глави, докторантката показва определена способност за ясно открояване и аргументирана научна защита на своите виждания за развитието на човешкия капитал и сребърната икономика в България, отчитайки тенденциите в демографските процеси. Използваната литература е разнообразна, достатъчна и фокусирана към изследвания проблем.

3. Оценка на получените резултати в дисертационния труд

Основните резултати от изследването са представени в отделните части на дисертационния труд:

Първа глава има концептуален характер и в нея са очертани теоретико-методологичните основи на човешкия капитал, застаряването на населението и сребърната икономика. В ретроспективния анализ на развитието на концепцията за човешкия капитал са систематизирани факторите, определящи формирането на човешки капитал – образование, здраве, миграции. На базата на анализ на ролята на човешкия капитал за икономическия растеж са обосновани ползите от целенасочени въздействия върху факторите, участващи в процеса на формиране на човешкия капитал. Разгледаните са предимствата и недостатъците на различните методи за измерване на човешкия капитал. Първата глава обхваща също и теоретичните аспекти на застаряването на населението и сребърната икономика. Направен е обстоен преглед на моделите на сребърната икономика в Германия и Япония.

Във **втора глава** се представят резултати от изследването на демографската ситуация в България. Изведени са общи демографски тенденции, свързани с броя и възрастовата структура на населението, процесите на миграция, смъртност, раждаемост. Идентифицирани са основните проблеми, свързани със застаряването на населението.

Трета глава съдържа резултати от изследването на потенциала на човешкия капитал в различни аспекти - образователен, здравен, трудов, социокултурен и интелектуален потенциал. Изследването е осъществено чрез статистически метод с количествени и качествени показатели на национално и регионално ниво (по райони за планиране). Въз основа на резултатите от анализа на влиянието на демографската ситуация върху развитието на човешкия капитал докторантът Елена Каменова предлага конкретни мерки за развитието на интелектуалния и иновационния потенциал на човешкия капитал. Заедно с това представя своето виждане относно перспективите за

развитие на сребърната икономика в България в контекста на съвременните демографски тенденции.

За постигането на тези резултати съдейства ясната и последователна **методология и** използвания разнообразен **инструментарий**. Докторант Елена Каменова показва умение да прилага аналитичния, сравнителния, дедуктивния и индуктивния метод по отношение на направения обзор на литературата в изследваната област. Умело е приложен историческия метод, когато се изследва спецификата на основните теоретико-методологически направления в еволюцията на концепцията за човешките ресурси. Методологическата рамка почива на пространствения подход на две нива – национално и регионално. В практическото си изследване докторант Елена Каменова прилага успешно демографски методи, математико-статистически и графоаналитични методи.

В заключение, резултатите в дисертационния труд имат кореспондират изцяло с поставените задачи в увода на дисертационния труд, което е основание да се отчете успешната детайлна реализация на основната цел на разработката.

4. Оценка на научните приноси

В дисертационния труд се съдържат редица изводи, идеи и предложения, които могат да се оценят като приноси с теоретичен и практико-приложен характер.

Като приноси с теоретичен характер могат да се оценят:

- резултатите от анализа на еволюцията на концепцията за човешки капитал, идентифицирането и изследването на факторите, определящи неговото формиране и систематизирането на методите за измерването му;
- научно-обоснованите изводи от теоретичния обзор на основните постановки в концепциите за застаряване на населението и сребърната икономика и от представянето на различни модели на сребърната икономика.

Чрез тях се верифицират и разширяват основни постановки за демографските детерминанти на съвременната теория за икономически растеж.

Практическа приложимост при определянето на регионалната политика в управлението на човешкия капитал могат да намерят резултатите от изследванията на демографската ситуация и на състоянието на човешкия капитал в България. В контекста на тезата, че човешкият капитал се влияе от демографската ситуация и има ключово значение за икономическия растеж, получените резултати могат да бъдат ориентир при разработването на политики и мерки за насърчаване на развитието на образователния, здравния, трудовия, социокултурния и интелектуалния потенциал на човешкия капитал по региони в страната.

В заключение, приемам претенциите на докторанта Елена Каменова за приносните моменти в дисертационния ѝ труд. Като цяло стилът им на описание е приемлив. Оценявам приносите като значими както за практиката, така и за обогатяване на съществуващите знания.

5. Публикациите по дисертацията

Представеният в автореферата списък на публикациите по темата на дисертационния труд съдържа четири доклада (три на български език и един на английски език). Те са достатъчни съгласно минималните наукометрични показатели. В тях се популяризират основната теза, постигнати резултати от изследването и приносните моменти от дисертацията. Посочените публикации показват способността на докторанта Елена Каменова да информира по подходящ начин обществеността за развитите от нея идеи по проблематиката в дисертационния труд.

6. Оценка на автореферата

Депозираният автореферат е в обем 56 страници. Авторефератът е съставен съобразно изискванията, като отразява в синтезиран вид съдържанието на дисертационния труд, тезата, обекта и методологията на изследването, както и получените крайни резултати, приложена е и декларация за оригиналност. В автореферата е представена и справка на приносните моменти в проведеното научно изследване. Справката е съставена правилно и отразява постигнатите от докторанта Елена Каменова научни резултати.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Нямам критични бележки по изложението на идеите и постановките в дисертационния труд. Препоръчвам на докторант Елена Каменова да определи приоритети, произтичащи от актуалността на дисертационния труд, да концентрира и задълбочи тяхното изследване и да популяризира резултатите от тези изследвания в авторитетни международни и национални издания.

Заключение

Дисертационният труд на тема „Влияние на демографската ситуация върху развитието на човешкия капитал и сребърната икономика на Република България след 1990 г.” отговаря на утвърдените изисквания за научната разработка, съдържа собствено изследване на конкретен актуален проблем, основаващо се на задълбочено проучване на различни информационни източници и представя аргументирана научна

защита на постигнатите резултати при това изследване. Редица постановки, идеи и предложения в него могат да се оценят като приноси с теоретичен и практико-приложен характер, което ми дава основание да дам своята **положителна оценка** за дисертационния труд.

По мое мнение дисертационният труд отговаря и на изискванията на ЗРАСБР, ППЗРАСБР, и на Вътрешните правила за развитие на академичния състав в СУ „Св. К. Охридски“.

Въз основа на всичко това предлагам на членовете на Научното жури **да присъдят** научната и образователна степен „ДОКТОР“ по професионално направление 3.7 Администрация и управление на ЕЛЕНА МИТОВА КАМЕНОВА.

14.04.2022

Подпис:

/проф. д-р Галина Куртева/